

**ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ ԷՄՍԱ
(ՈՂ(Մ)Կ)**

**ԱՐԱՔԵՐԵՆ ԼԵԶՎԻ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՍԿԶԲՆԱՎՈՐՍԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՁ**

Արաքական լեզվաբանությունը, իր հիմքում ունենալով հունական լեզվաբանության և հնդկական հնչյունաբանության ազդեցությունը, սկզբնավորվեց իսլամի տարածումից և արաքական խալիֆայության ստեղծումից հետո: Արաքական լեզվաբանական մտքի և հատկապես քերականության զարգացումը պայմանավորված էր պետության քաղաքական իշխանությունն ամրապնդելու, Ղուրանի սուրբ տեքստերը մեկ միասնական քերականական համակարգով մշակելու, ինչպես նաև՝ արաքերենը այլալեզու ժողովուրդների ազդեցությունից զերծ պահելու պահանջով:

Արաքական քերականական դպրոցների առաջացումը վերագրվում է 7-րդ դարի երկրորդ կեսին: Դա այն ժամանակաշրջանն էր, երբ արաք բանասերները փորձեցին բացատրել լեզվական առանձին երևույթներ, ինչպես նաև արաքերենի զարգացման օրինաչափությունները:

Արաքական քերականության հիմնադիրն, իրավամբ, համարվում է 7-րդ դարի գործիչ Աբու ալ-Ասուադ ալ-Դաուլին, որին, ըստ ավանդության, չորրորդ արդարադատ խալիֆա Ալին հանձնարարել է զբաղվել լեզվի ուսումնասիրությամբ՝ նախապես մատնանշելով բառերի հիմնական խմբերն արաքերենում: Ալ-Դաուլին հաջողվել է մշակել արաքերենի ձայնանշանները, որոնք հնարավորություն են տվել ճիշտ ընթերցել Ղուրանը: Դա առաջին լեզվական նվաճումն էր արաքական լեզվաբանության մեջ¹:

Արաքերենը և նրա քերականական միտքը զարգացել են Բասրայի, Քուֆայի և Բաղդադի դպրոցների ուղղություններով: 7-րդ դարի վերջին 8-րդ դարի սկզբին հիմնված Բասրայի դպրոցի ներկայացուցիչները (Միքավեյիհի գլխավորությամբ) հիմք էին ընդունում դասական հեղինակների լեզուն և խստապահանջ էին քերականական նորմերի պահպանման հարցում: Բասրայի լեզվաբանական դպրոցի ականավոր ներկայացուցիչներից էին Աբդալլահ ալ-Հադրամին և Իսա բին Ամմի ալ-Սակաֆին: Խալիլ բին Ահմադ ալ-Ֆարահիդին և Յուսուֆ բին Նաջիբը շարահյուսա-

կան ուսումնասիրությունների հետ մեկտեղ զբաղվում էին նաև բառի խոսքիմաստային առանձնահատկությունների հետազոտմամբ: Դպրոցի հիմնադիր ալ-Սակաֆին փորձել է ամբողջացնել լեզվական բոլոր ուսումնասիրություններն իր «Ալ-իքմալ» («Ամբողջացում»), «Ալ-ջամու» («Համակարգում») և «Ալ-Սուհամմադ» տրակտատներում՝ տալով արաբերենի քերականական նորմերի կանոնավորված շարադրանքը: Բասրացիները հիմնականում զբաղվում էին լեզվական առանձին իրողությունների ուսումնասիրմամբ, այդ թվում՝ բառագիտությամբ և ձևաբանությամբ²:

Քուֆայի քերականական դպրոցը հիմնվել է 8-րդ դարում, որի հիմնադիրն է Աբու Ջա'ֆար Մուհամմադ ալ-Ռուասին: Դպրոցը մեծ տեղ էր հատկացնում խոսակցական լեզվի առանձնահատկությունների ուսումնասիրմանը:

Քուֆայի և Բասրայի լեզվաբանական դպրոցների միջև ստկա տարածայնություններն, ընդհանուր առմամբ, հաջողվել է հաղթահարել Սիբրավեյհիին և ալ-Ասկաֆիին: Հակառակ դրան՝ ընդունված է այն տեսակետը, որ 126 լեզվաբանական հիմնահարցեր այդպես էլ մնացել են անլուծելի:

Քուֆայից և Բասրայից դուրս եկան առաջին կրթված քերականներն ու գրականագետները³:

Բաղդադի կամ Էյլեկտիկ քերականների դպրոցը հիմնադրվել է 9-րդ դարում: Այս դպրոցի ներկայացուցիչները հիմնականում համակարգում և մշակում էին բասրացի և քուֆացի քերականների աշխատանքները: Այս տեսանկյունից ուշագրավ է Սիբրավեյհիի «Ալ-քիթաբ» հիմնաբար աշխատության ալ-Ֆարիսիի կատարած մշակումը:

Դպրոցի ամենականավոր ներկայացուցիչն Օսման բին Ջիննին էր, որն զբաղվել է լեզվի երկտառ արմատների ուսումնասիրությամբ, անունների ծագումնաբանությամբ: Նրա հայտնի երկերից են՝ «Ալ-քիթաբը», «Ալ-խասսիսը» («Առանձնահատկությունները»), «Ասրաբ ալ-արաբիյան» («Արաբերենի գաղտնիքները»)⁴:

Լեզվական առանձին հարցերին նվիրված բավական արժեքավոր ուսումնասիրություններ են կատարել բաղդադցիներ Իբն Բութայբը, ալ-Ջաուհարին և Աբդ ալ-Ռահմանը:

Հարկ է նշել, որ հիշյալ երեք դպրոցները հիմնարար դեր են խաղացել արաբերենի և նրա քերականական մտքի զարգացման հարցում, իսկ արաբական լեզվաբանությունը հիմնականում զարգացել է Աիբրավեյհիի, ալ-Ջուրջանիի (10-րդ դար) և ալ-Ջամախշարիի (12-րդ դար) մշակած ուղղություններով:

Աիբրավեյհիի «Ալ-քիթաբը» ներառում է այն բոլոր ուսումնասիրությունները, որոնք արվել են մինչև իր ժամանակաշրջանը: Նրա քերականական ուսումնասիրությունն այնքան լիարժեք է և ամբողջական, որ

դրանից հետո ոչ ոք նոր խոսք չի ասել: Ալ-Ջուրջանին քերականության մեջ հիմնավոր տեղ է տվել մասնիկներին և անցողիկ բայերին: Խիստ արժեքավոր է նրա՝ հազար տողից կազմված «Ալֆիյա» տրակտատը, ուր հեղինակը չափաժողով շարադրել է արաբերենի քերականությունը: Ալ-Ջամալիզարին իր «Ալ-քիթաբ ալ-մուֆասսալ» («Հանգամանալից տրակտակ») աշխատության մեջ բառերը բաժանում է բայերի, անունների և մասնիկների՝ կատարելով դրանց շարահյուսական, ձևաբանական և հնչյունաբանական վերլուծությունը:

11-12-րդ դարերում արաբական լեզվաբանության կենտրոններ դարձան Եգիպտոսում ու Սիրիան, սակայն եգիպտացի, սիրիացի և ավելի ուշ շրջանի քերականները ընդհանուր առմամբ որևէ նոր բան չեն ավիլացրել արաբական դասական քերականական ուսմունքին:

EMMA KHACHATRYAN
(RA(S)U)

ABOUT THE FOUNDATION OF GRAMMAR OF ARABIC LANGUAGE

Awarding achievements of Hellenic and Indian Grammar, the Arabs since the mid of 7th century founded the basic of own Grammar, which came to his apogee in 8-12th century and was developed by Basra, Kufa and Baghdad Grammar Schools. In that period the Grammar of Literary Arab language was finally developed and was conserved up today without any essential changes.

The development of Grammar of Arabic was mainly conditioned with the spread of Arabic Language and regulation of the holy texts of Quran, which has to be unanimous for all believers. There are three famous grammarians in the intellectual history of Arabs. They are Sibawayhi /VIII/, al-Gurgani /X/ and al-Zamahshari /XII/ opening a new path for development of Arabic Grammar.

ԾԱՆՈԹՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Մանրամասն տե՛ս՝ Звегинцев В., История арабского языкознания, М., 1958.
2. Մանրամասն տե՛ս՝ Г.Габучян, О проблеме слова в свете факторов арабского литературного языка, М., 1968.
3. Սուրիի ալ-Սալիի, Դիրասաթ ֆի ֆիկհի ալ-լուղա, Դիմաշկ, 1994, սաֆհա 177-178 (արաբերեն):
4. Մուհամմադ Ալ-Մուրարիք, Ֆիկհու ալ-լուղա վա խասաիս ալ-արաբիյյա, Դիմաշկ, 2002, սաֆհա 48 (արաբերեն):
5. Աբդալլահ Թատալի, Ուղ իլա ալ-սիհա ալ-լուղավիյա, ալ-Կահիրա, 2004, սաֆհա 23-24 (արաբերեն):